

Н. Собакіна,
*студентка 1 курсу Кримського економіко-правового інституту,
Міжнародний гуманітарний університет;
керівник – канд. іст. наук, доцент І. П. Задерейчук*

«РУСЬКА ПРАВДА» ЯК ВИДАТНА ПАМ'ЯТКА ДАВНЬОРУСЬКОГО ПРАВА

На сьогоднішній день «Руська правда» є видатною пам'яткою давньоруського права. Вона має велике значення. Із неї ми дізнаємося про господарське та культурне життя, про взаємовідносини різноманітних верств населення в Київській державі. Актуальністю вивчення та дослідження цієї теми є обставини, які свідчать про те, що Руська Правда зберігала юридичну силу впродовж багатьох століть, набагато пережила Київську Русь, у якій вона утворилася. До того ж, стала одним з джерел при створенні різноманітних кодифікаційних актів.

Традиції давньоруського права давні й унікальні, хоча їх історія ще не до кінця вивчена. Судячи з аналізу списків, у найзагальнішому вигляді еволюція кодексу законів «Руської правди» виглядала так: певний набір законів, що регулював життя давньоруських людей існував вже у VIII — IX ст. найімовірніше як усна традиція. Записані ці закони були у XI ст. з ініціативи Ярослава Мудрого, внаслідок чого утворився звід, що містив 18 статей. Вчені розійшлися в поглядах на те, якою мірою Ярослав змінив і відредагував ці закони. Дехто навіть вважає його не просто редактором, а автором цього найдавнішого кодексу і називає його «Правда Ярослава». Однак достатніх аргументів, які б це підтвердили, немає. Певною мірою світло на проблему проливає свідчення Новгородського літопису від 1019 р., де йдеться про Ярослава, котрий надав новгородцям «правди ... и оуставъ списавъ, глаголюще: «по сей грамоте ходіте; якоже списахъ вамъ» [1, с. 110]. Очевидно, що мова тут йде про «правду» і «статут» як два окремих документи. Отже, Ярослав, найімовірніше, використав вже існуючі до нього закони, що називалися «правдою», доповнивши їх власним «статутом» [2, с. 15, 16].

Кодекс законів «Руська правда» перш за все захищав інтереси феодалів та великого князя, а також інтереси народних мас від грубих форм феодального свавілля, які могли спровокувати народні виступи. Кровна помста замінювалася штрафами, які встановлювали князь або його намісники. Все це свідчило про те, що князь турбується про життя своїх підданих, про підвищення організованості та цивілізованості суспільства [3, с. 36].

Руська Правда не тільки розкриває процес становлення права. Вона сама є визначною пам'яткою права Київської Русі, з якої починає своє існування більшість даних про його зміст. Текст Руської Правди знаходимо в літописах, а також у пізніших юридичних збірниках («Мерило праведное», «Кормчие»). Вона дійшла до нас більш ніж у трьохстах списках: у складі літописів, у різноманітних юридичних збірниках. Наприклад, залежно від місцезнаходження списку він називався Синодальним (бібліотека Синоду), Троїцьким (Троїце-Сергієва лавра), Академічним (бібліотека Академії наук) [4, с. 34].

Назви списків Руської Правди були пов'язані також з особами, котрі їх знайшли (Карамзінський, Татищевський). Список Археографічний був знайдений Археографічною комісією. Усі списки Руської Правди залежно від їх змісту діляться на три редакції: *Коротка Правда, Поширена Правда і Скорочена Правда*. Остання, що являла собою

пізнішу редакцію Поширеної Правди, позбавлена характеру законодавчої пам'ятки [5, с. 93].

Найдавніші і вірогідні списки Короткої редакції Руської Правди – це Академічний і Археографічний. Вони поміщені у так званий Новгородський перший літопис Молодшого ізводу.

Найдавнішим списком Поширеної редакції Руської Правди, що дійшов до нас, є Синодальний, поміщений у Синодальну Кормчу книгу 1289 р. Давньою редакцією Руської Правди є її Коротка редакція, яка відображає соціально-економічні відносини, державну організацію і руське право періоду становлення феодального ладу. Її текстологічний аналіз дає змогу відновити фрагменти давньоруського права.

Значне застосування на Русі одержала Поширена Правда як збірник розвинутого феодального права. На думку П. П. Толочка, Поширена Правда з'явилася як результат посилення київської великокнязівської влади в часи певної стабілізації міжкнязівських відносин. Поширена Правда, як і Коротка, виникла на місцевому ґрунті і була результатом розвитку юридичної думки в Київській Русі.

Третя редакція Руської Правди – Скорочена – з'явилася не раніше другої половини XII ст. Н. А. Максимейко, часом складання цієї пам'ятки вважає XVI або XVII ст., пов'язуючи її виникнення зі спробами кодифікації того часу [6, с. 75, 76].

Руська правда регулювала різноманітні відносини, які загалом дозволяють схарактеризувати цю збірку як пам'ятку права.

В Руській Правді злочин називають «образою», під якою розуміють будь-яке нанесення кому-небудь матеріальної, фізичної та моральної шкоди, тобто злочинним вважалось нанесення збитку конкретній людині, його особі, майну шляхом дії. Об'єктами злочину в джерелах права Київській Русі виступали: влада князя, особа феодала, майно, сімейні відносини, церковні канони. Об'єктивна сторона складу злочину цього періоду представлена дією. Злочини, вчинені шляхом бездіяльності ще передбачені не були. Суб'єктами злочину Староруської державі могли бути тільки вільні люди. Холопи та челядь були власністю господаря, який ніс матеріальну відповідальність за наслідки їх неправомірних дій. Але, те що господар ніс відповідальність за свого холопа, не виключало вживання до холопа заходів фізичної дії. Його можна було калічити, вбивати. Руська Правда не передбачала вікових обмежень кримінальної відповідальності. Суб'єктивна сторона складу злочину в ній була недостатньо виражена. Також не було відмінності між наміром і необережністю. Руська Правда вводила свій принцип відповідальності, заснований на тому, чи був злочин вчинено, відкрито, в чесній сутичці, чи під час сварки. Руська Правда не передбачає такий вид злочинів як посягання на княжу владу. Проте це не означає, що ці злочини проходили безкарно. В таких випадках застосовувалася безпосередня розправа без суду й слідства. Руська Правда не знала смертної кари. В ній мала перевагу штрафна система. Наступний вид злочинів проти власності – крадіжка – таємне заволодіння чужим майном. Оскільки норми Руської Правди були побудовані за казуальним принципом, регламентувалася відповідальність за крадіжку (тятьбу) коня, зброї, одягу або іншої речі.

При крадіжці коня, найважливішого при господарюванні, винний підлягав вищій мірі покарання – потоку та грабежу. Вищою мірою покарання відповідно до Руської Правди був «потік і грабіж». Це покарання виражалось в тому, що злочинець, у якого конфісковували все майно («грабіж»), виганявся разом з сім'єю з громади («потік»), що в тих умовах передрікало вигнаним загибель, а можливе і перетворення в рабів [7, с. 3–7].